STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02934

ALEGORYEN

Isaac Leib Peretz

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. ל. פרץ

אַלֶעגָארְיֶען.

פערלאג „פראגרעס". ווארשא.

АЛЕГОРИ И. Л. ПЕРЕЦЪ

Тип. Левинъ-Эпштейна, Варшава, Павлиная 38.

1910.

אינהאלט:

I. ווײַסע, אידעען און „איזמען" . — — — — — — — 5

II. פּראָמעטעאוס. — — — — — — — — — 8

III. בעגײַט אַ תליה (אַ מעשׂה) — — — — — — — 11

IV. עולם הבא (אַ סצענע) — — — — — — — — 15

V. וועגען אַ שווימער, אַ דאַך=בעשלעגער און אַ פּאָרצעלײַען=מײדעלע (דרײַ טרויעריגע געשיכטען) . — — — — — — — 20

VI. אַפּען — — — — — — — — — 27

VII. אַביסעל נאַטור=געשיכטע (אַ סצענע) — — — — — 29

VIII. ווי אַזוי די וואַלד=ישיבה איז בטל געוואָרען — — 33

IX. דער באָרד (אַ מעשׂה'לע) — — — — — — — 33

I.

וויסען, אידעען און „איזמען".

וויסען איז איינפאך ליכט־העלער טאג.

נאר דאס ליכט פילט נישט אויס דעם רוים, דער טאג — די צייט, דאס וויסען — דאס לעבען...

אונזער גאנצע וויסענשאפט איז א גראשענדיג ליכטעל אין איין אונענדליך פינסטערער הייל.

אין פינסטערע ערטער, אין פינסטערע צייטען לייכטען אונז אידעאלען, פינקלען און שימערן אידעען, בליצען „איזמען" און שלאג־ווערטער.

אידעאלען זענען ליכטיגע, הויכע שטערן אין די ווייטע ברייטע הימלען.

דערווייל, ווענינגסטענס, נישט צום דערגרייכען, נישט צום דערלאנגען.

און דאס מעהרסט איז מען פון זיי נישט צופריעדען:

— איך קאן זיי נישט אנטאפען! קלאגט זיך דער בלינדער.

— נישט צום איינביימען! בייזערט זיך דער הונגעריגער.

— וואס פאר א טעם האט עס? פרעגט דער פיינשמעקער, דער בייכיגער בעל־הבית.

— מען זאל זיי ווענינגסטענס קענען אברייסען און בענוצען אלס קאטיליאן־שטערן אין קארנאוואל, זאגט זיין זוהן דער טענצער, און דער יונגערער זוהן דער פעסימיסט, וואס איז שוין געווארען מיט צוקנווירערטע נערווען און א מאגען־קאטאר, שמייכעלט זויער:

— צי פֿערמאָגט נישט דאָס זעלבע יעדער גליה־וואָרם? צי בליצט נישט איבער יעדען זומפּ, איבער יעדען געטוויזעכטס?

און אויך דער פּראָפֿעסאָר פֿון מאַטעמאַטיק וויל בעסער זיין נאַכט־לעמפּעל, וואָס בעלייכט איהם זיינע ד׳ אמות, פֿון „צוויי און צוויי איז פֿיער“...

נאָר די פֿיהרער פֿון קאַראַוואַנען אין זאַמדיגען סטעפּ, פֿון שיפֿען אין אָקעאַן מיט בעהאַלטענע פֿעלזען און ריפֿען, ווייסען, וואָס ש ט ע ר ע ן, וואָס א י ר ע ל ע ן זענען.

אויפֿ׳ן שוויים־ און בלוט־פֿערגאָסענעם פֿעלד צווישען מערב און מזרח שפּראָצען בלומען־אידעען... זיי שפּראָצען, בליהען, וואַקסען, לעבען, בלייבען שטעהן, פֿערליערען סעקונדען־ווייז דעם גלאַנץ מיט׳ן זאַפֿט; זיי וועלקען, פֿערשטויבען און פֿערשווינדען...

נישט וואַהר און נישט פֿאַלש זענען אידעען, נאָר פֿריש און אַלט, בליהענדיג אָדער פֿערוועלקט.

אַז מען טראָגט איך צו אַ אידעע, בויגט צו די נאָז: פֿרישע נעהמט און שטעקט איך אויף דער ברוסט, אַלטע — וואַרפֿט אַרוים. ווער עס איז ווייכהערציג זאָל דערביי לאָזען אַ טרעהר.

מיינט אָבער נישט, אַז די פֿרישע אידעע איז וו אַ ה ר, אַז זי איז דער אָבגלאַנץ פֿון דער מאָרגענדיגער זון...

נאָר פֿאַר אַלטע אידעען — היט איך!

אויב עס געפֿעלט איך נישט דער היינטיגער טאָג, האָט איהר רעכט: ער זאָל זיין דער בעסטער, וואָלט ער אויך דער לעצטער געוועזען — האָפֿט איהר אויף מאָרגען, וואַריל איך: עפּעס אינוועניג זאָגט איך, אַז איהר האָט נאָך וואָס צו דערלעבען, נאָר זוכט נישט זיין בילד אין דעם נעכטיגען טאָג, מאָלט איך נישט דעם „שפּעטער“ מיט די שוויים־בלוטיגע פֿאַרבען פֿון דער פֿערגאַנגענהייט; הויבט נישט אויף קיין אַלטען לאַפּען פֿון מיסט פֿאַר אַ הייליגען פֿאָהן און זוכט נישט קיין בלומען אויפֿ׳ן בית־הקברות...

ווילט איהר בלומען, זוכט איך פֿרישע.

טײַערע שטײנער זענען „איזמען”, דאָס זענען ליכט־פֿענגער, ליכט־שוואָמען. נאָר דאָס, וואָס זײ שלינגען אײַן, גיבען זײ נישט אַרויס צוריק; דערצו ווערט נאָך דער שטראַהל אין די שטײנער פֿערשידען־אַרטיג געבראָכען.

דערפֿון קומט דער פֿלעמיג־פֿינקעלדיגער גלאַנץ, וואָס טרײסט אונזער אויג אין דער פֿינסטער, וואָס דערמאָהנט אָן פֿערלוירענעם און צוריק־געהאָפֿטען טאָג; בעגניגען זיך מיט דעם ליכט קאָנען אָבער נאָר קינדער, ווײַבער און לעדיג־געהער...

בײַם פֿײַנסטען ברילִיאַנט קאָן מען קײן בוך לעזען, קײן בריעף שרײַבען, קײן אַרבײט פֿערריכטען, — דערצו דאַרף מען דעם טאָג מיט זײַן אײַנפֿאַכען ליכט.

II.

פְּרָאמֶעטֶעאוּס.

רציחה'שע נקמה!

דאָס שטאָהלענע געטליכע הארץ!

אַ נאַקעטען, האָט ער מיך מיט קאַלטע אייזערנע קייטען צום קאַלטען פעלזען צוגעשמידט.

און פון דער פייכט־קאַלטער הויך לאָזט זיך איין אָדלער, אַ שוואַרצער, ברייט־פליגעלדיגער אָדלער, מיט איין אונבאַרמהערציג־קאַלטען בליק אין אויג...

און דאָס קאַלטע אונגעהייער, דער קאַלטער פעלז וועט פון מיר זאַפּען און זאַפּען דאָס וואַרעמקייט פון הארץ, און דער מערדערישער אָדלער וועט עסען פון מיר די לעבער...

און אייביג, אייביג וועל איך ליידען!

דער מערדער —

די געטליכקייט האָט ער מיר נישט צוגענומען, די אונשטערבליכקייט — נישט! אייביג זאָל שלאָגען דאָס הארץ, דער פעלז זאָל האָבען פון וואָס צו ציהען. און אייביג וועט צוריק און צוריק וואַקסען די לעבער, דער אָדלער זאָל האָבען אייביג צו פרעסען!

אזוי וויל ער, יופיטער —

אזוי איז ער זיך נוקם!

און פאַר וואָס?

ליכט האָב איך ביי'ן איהם געגנב'ט, ליכט — אַ פונק פייער פאַר אָרעמע מענשען!

אַלץ וויל ער זאָל זיין איינגעזונקען אין פינסטערן תהום און פון

דארט ארויפקוקען מיט בעגייסטערט נארישע אויגען צו די געטער אויפ'ן אלימפ, צו די וואס זיצען איינגעהילט אין פרעכטיגען ליכט, עסען אמבראזיא און טרינקען נעקזא!

און ער וועט זיך פון צייט צו צייט אראבלאזען אין פינסטערן תהום אריין, אין געשטאלט בארדיי פון א קוה — ארויסצוהאפען א שעהנע און א טהייערע פערל פון ים...

און איך האב זיי ליכט געבראכט —

חא — חא — חא — עס איז גענוג א פונק ליכט! ביי'ן א פונק ליכט, זעהען די געטער, זעהט דער אלימפ אנדערש אוים — און יופיטער וואס קען שוין די קוה-פעל פון זיך אין גאנצען נישט אראב-ווארפען...

וואס לאזט זיך דער אדלער אזוי לאנג אראב?

וואס בעטייטען די רעדער וואס ער מאכט אין דער לופט אין דער הויך?

וויל ער מיך פריהער נאך שרעקען — איז נישט די שרעק גרעסער פאר דער ערגסטער שטראף?

הא — ווי שארף עס ענטפערט די לופט אויף יעדען ריהר פון די שווארצע פליגעל, אויף יעדען שניט פון די שפיציג-שווארצע בריימע מעסער...

און ער שווימט און שווימט...

גאט אין הימעל איז עס נישט — — —

וואס?

עס איז דאך אונמעגליך!

פאר וואס? פאר א פונק פייער! אין פייער און פלאם איינגעטונקטע געטער זאלען קארגען א פונק פייער! יופיטער וואס דונערט ביי יעדער לייכטסטער געלעגענהייט, אויף יעדען געבורטס-טאג פון דער יונגסטער אלימ-פישער סוברעטע, ביי יעדער מאלצייט, טהייל מאל פאר זיך אליין ביי יעדען הויך — זאל קארגען א פונק?

די גנבה ארט זיי, און מערקורי, און אנדערם, און אלע...

און וואס וועלען זיי די ארעמע מענשען מאכען פון א פונק?

פייער וועלען זיי מאכען, חא, חא, חא! קעלבער וועלען זיי בראטען, פאר זיך, פאר דיר אויך יופיטער!

און אז ס'וועט דיר אַרויס פון האַלז, וועט דיך שמעקען אַ ביסעל נעבראָטען קעלבערנער רויך!

ניין — נאַרישע מענשען, נאַרישע געטער!
קעלבער בראָטער, קעלבער פרעסער...
פאַר וועמען, פון וועמען וועל איך ליידען...
ניין — טויזענד מאָל ניין!

עס איז אַ מיראַזש, אַ וויסטער חלום — מען דאַרף נאָר די אויגען אויפרייסען!

געוויס אַ שטיק שוואַרצער, פערגליווערטער, טוידטער וואָלקען בלאָנד־זיעט פערוויסט אַרום אין דער לופט — נישט קיין אָדלער — וואָס פאַר אַ פעלז, חאַ—חאַ—חאַ! קיצלען לאָזט ער זיך, קראַצען, איך שייל איהם, ווי אַ קעבין אַ קאַרטאָפעל — אַ וויכער נאַרישער פעלז...

און די קייטען —
חאַ — חאַ — חאַ!
שטרוי, פויערישע שטרויענע שטריק ———
שפּרינג אויף פראָמעטע!

דו האָסט פון דיין אייגענם אַ שוואַרצען חלום געליטען... קיין פעלז קיין קייטען, קיין אָדלער, קיין יופיטער, קיין אָלימפּ...

וואו האָסט דו אַ פונק פייער גענומען!
חאַ, וואָס!
פראָמעטע — חאַ — חאַ — חאַ!
געוויס אויך אַ חלום ———

אַ וואוהנזיניגער חלום, אַ ליגנער אַ גרעקס אויסגעטראַכטע מעשה — ווער פראָמעטע, ווען פראָמעטע —
וואָס פאַר אַ פונק פייער...
עס איז פינסטער, נאַכט.
אַ אַ אַ —
נאָך אַ ביסעל שלאָפען!
צי בין איך נישט אַ פורים־רב נאָך אַנ'איבריג גלעזעל?

III.

בְּעַניית אַתְּלִיָה.

אַ מַ עֲ שֶׂ ה.

אין אַ געוויסער מדינה זענען געוועזען, ווי געוועהנליך, געוועהנליכע מענשען, ניט אין גאנצען גוט און פרום, ניט גאר אין גאנצען שלעכט, נאר אזוי — מיטעל-מעסיג; איינער אַ ביסעל ערגער, איינער אַ ביסעל בעסער, ווי אַ מענש און ווי אַ מאל.

און דער מלך פון דער מדינה איז געוועזען זעהר אַ קלוגער שופט, וואס האט פערשטאנען, ווי אזוי שלום צו מאכען צווישען גאט און לייט, צווישען לייט און לייט, און עס איז קיינמאל ניט געקומען צו קיין שארפע שטראפען. ער האט שוין אין זיך אַ כח געהאט צו שטילען דעם כעס פון מענשען: איינצוהאלטען דעם בייזען, איבערצורעדען דעם איינגעשפארטען, און ניט נאר וואס אין זיין צייט האט מען קיינעם ניט געקעפט, ניט געהאנגען, נאר פון תפיסה אפילו האט זיך די מלכה געמאכט אַ היהנער-שטאל — קיינער איז ניט געזעסען. אַ זינדיגען מענש פלעגט ער הייסען, ארייננוווארפען אין פושקע פאר ארעמע לייט, שענקען אויף'ן שפיטאל און — געבונג.

— עס וועט קומען אַ צייט, האט דער מלך געזאגט, ווען מען שען, קוקענדיג אויף דער תליה, וואס שטעהט אין מיטען מארק, וועל בשום אופן ניט פערשטעהן נאך וואס מען האט ארייגעשטעקט אין ד ערד אזא קלאץ!

נאָר דאָס זאָגענדיג, האָט דער מלך אָבגעקרעכצט, און קיינער האָט ניט געוואוסט וואָס דער קרעכץ בעטייט.

דאָס האָט אָבער בעמערקט די בת מלכה, דעם מלך'ס איין-איינציגע טאָכטער, און האָט זיך איינגעשפּאַרט, דער פאָטער זאָל איהר אויסזאָגען וואָס ער מיינט מיט'ן קרעכץ.

און דער מלך האָט איהר נישט געקאָנט אָבזאָגען און האָט איהר אויסגעזאָגט בסוד סודות, אז ער קרעכצט, ווייל ער האָט מורא פאַר צוויי מענשען: די גאַנצע מדינה, זאָגט ער, קאָן מען פיהרען, ווייל דאָס זענען מענשען, וואָס אין זיי איז דאָס גוטע מיט דעם שלעכטען אויסגעמישט, און ווען זיי קומען צו איהם, פאַלט דאָס שלעכטע אראָב און דאָס גוטע קומט אַרויף.... צוויי מענשען אָבער האָט ער אין דער מדינה, וואָס איינער האָט אין זיך סאַמע גוטעס אליין און דער צווייטער רשעות אליין. אז די ביידע — האָט דער מלך מורא — וועלען זיך אַמאָל צוזאַמענטרעפען, וועט זיין גאַנצע חכמה ניט העלפען, וועט מען ווייטער הענגען און קעפּען.

די בת מלכה האָט זיך פערטראַכט, געקלערט און געקלערט און ניט פערשטאַנען וואָס דער מלך מיינט.

— עס, מאַכט זי אוועקוואַרפענדיג מיט דער האַנד, פאַרט אַן אַלטער!

איינמאָל איז אין דער עיר-המלוכה, אין דער רעזידענץ, געוועזען אַ גרויסער יריד און עס זענען זיך צוזאַמענגעפאָהרען און צוזאַמענגעקומען אַלע מענשען פון דער מדינה. צווישען זיי זענען אויך געוועזען די צוויי מענשען, פאַר וועלכע דער מלך האָט מורא געהאַט: דער גאָר גוטער, און דער גאָר שלעכטער.

און עס איז געשעהן אַזאַ מעשה:

אז דער גאָר שלעכטער האָט דערזעהן די לערע תליה אין מיטען מאַרק, האָט ער געזאָגט הויך פאַר אַלע:

— עולם, עס איז אַ רחמנות אויף אייך! איהר האָט שוין לאַנגע יאָהרען נישט געזעהן דאָס נחת, ווי פּושעים הענגען און דריגען זיך אין דער לופטען...

— אמת, אמת! האָט אָנגעהויבען דער עולם צו מורמלען.
דאָס האָט געהערט דער גאָר גוטער און האָט זיך אָנגערופען:
— עולם, מזל מיט ברכה איז מיט אייך! גאָט און שעהנע מלאכים זענען מיט אייך; איהר לעבט אזוי גוט און אזוי פרום, אז קיינער פון אייך האָט נישט פערדיענט מען זאָלל איהם הענגען.
— אמת, אמת! האָט דער עולם ווייטער געמורמעלט.

— ניין, האָט זיך אָנגערופען דער גאָר שלעכטער, די וועלט איז קיין הימעל נישט, דאָ וואָהנען קיין מלאכים נישט! עס איז בלויס זינד; נאָר דאָ זענען אַזוינע פושעים, אַזוינע רשעים, אַזוינע זינדיגע פאר גאָטט, אז איינער האָט מורא דעם צווייטען צו פערקלאָגען. עס זאָלען זיינע איי-גענע זינד נישט אַרויס אויף דער זון און דעריבער שטעהט די תליה לעדיג!
דער עולם שווייגט, און איז אפילו א ביסעל אין כעס.
דער גוטער וויל אָנהויבען צו רעדען, נאָר דער שלעכטער לאָזט איהם ניט קומען צום וואָרט...
— רבותים! האָט ער ווייטער אויסגעשריען, — אויב איך זאָג נישט אמת, בעווייזט! לאָמיך זעהן, עמיץ פון אייך זאָלל זיך פיהלען אזוי גוט, אזוי פרום אזוי ריין פאר גאָטט און פאר לייט, ער זאָל קיין מורא נישט האָבען און אָנווייזען מיט'ן פינגער, וועמען מען דאַרף הענגען! מען זאָל ק י י נ ע ם נישט דאַרפען הענגען איז אונמעגליך!
דער עולם רוקט זיך צוריק ווי דערשראָקען.

— איהר זעהט, פושעים! שרייט דער שלעכטער, איהר זעהט, ווי אמת מיינע ווערטער זענען! הא! נו, וועל איך אייך בעווייזען, אז איך בין ריין! אז איך האָב קיין מורא נישט!
— אָט דעם דאַרף מען הענגען! און ער האָט אָנגעוויזען אויף גאָר דעם גוטען.
דער עולם האָט זיך נאָך מעהר דערשראָקען.
דער גוטער וויל ווייטער רעדען, נאָר דער שלעכטער לאָזט איהם ווייטער נישט קומען צום וואָרט.
— נישט אומזיסט האָט ער אייך געלויבט! נישט אומזיסט! די תליה וויל ער אונטערברענגען! די תליה אָהן וועלכער איהר וואָלט אַראָב פון גוטען וועג און אייערע קינדער וואָלטען אָן גאָט פערגעסען. ווערגט איהם!

װעֶר װיִל בּעֶװײַזעֶן, אַז עֶר איִז ניִשט זײַן קרוב, ניִט זײַן גואל — ניִט זײַן שותּף, ניִט זײַן גלײַכעֶן. — װעֶר עֶס װיִל ניִשט פּעֶרדעֶקעֶן פרעֶמדעֶ זיִנד, כּדי מעֶן זאָל זײַנעֶ אויך פּעֶרדעֶקעֶן, דעֶר זאָל העֶלפעֶן העֶנגעֶן!

און אַז דעֶר שלעֶכטעֶר האָט אַרויסגעֶנומעֶן אַ שטריִק פון בּוזעֶם, האָבּעֶן זיִך אויסגעֶשטרעֶקט הונדעֶרטעֶר העֶנד צו היִלף און איִן אַ רגע אַרום איִז דעֶר גאָר גוטעֶר געֶהאָנגעֶן...

ניִט אומזיִסט האָט זיִך דעֶר מלך געֶשראָקעֶן — מעֶן האָט די תּליה בּעֶנײַט...

IV.

עולם הבא.

אַ סצענע.

שפּעטליבער אָבענד. אין דער מיט שטוב אַ געדעקט טישעל צו דער וועטשערע. רעכטס איין אויסגעלאָשענער קוימען. לינקס צוויי בעטען, פון פאָרנט, אין דער טיעף ביי די פענסטער, אַ וואַרשטאַט מיט כלים פון אַ טאָקער. אַ טונקעל ברענענדיגער לאָמפּ איבערן טיש.

פערזאנען: גבריאל און סעריל — א יונג פאר פאלק.

סעריל (זיצט ביים טיש און דרימעלט, אָנגעשפּאַרט מיט'ן קאָפּ אויף די הענד. וועקט זיך, הערענדיג גבריאל'ס טריט).

גבריאל (קומט אריין) גוטען־אָבענד!

סעריל אַזוי שפּעט! (געניצט) וואָס האָסט דו דיך אַזוי פערזוימט? (ציהט זיך אוים) די וועטשערע שטעהט שוין אונטערן קישען (געניצט) וואַש דיך.

גבריאל (אויף־און־אָפּ געהענדיג) עט, סעריל, יאָ וועטשערע, נישט וועטשערע! נו, אַ תכלית!

סעריל (וואָס האָט געוואָלט צוגעהן נעהמען פון אונטערן קישען די וועטשערע, שטעלט זיך אָב פערוואונדערט) וואָס איז מיט דיר, גבריאל?

גבריאל מען עסט וועטשערע... אָנבייסען... מען לעבט... נאָר ווי אַזוי לעבט מען? ווי אַ מויל־וואורף אין דער ערד! זיי וויסען, די בית־

המדרש=לייט! אז מען קוקט אין ספרים אריין, ווייסט מען! אלץ שטעהט דארטען, אלץ! אט האב איך היינט, צווישען מנחה און מעריב, ביי'ם אויווען זיצענדיג, אונטערגעהערט, ווי זיי רעדען. וואס זאל איך דיר זאגען? קרעפּלעך אוועקצושטעלען!

סעריל (געהט צו'ן איהם צו נעהנטער) כ'האב דיר טאקי היינט געמאכט קרעפּלעך! פון נעכטיגען פלייש... האסט נישט געגעסען.

גבריאל (מיט א פאָרוואורף) א יודענע בלייבט יודענע! פערגעס א רגע אן עסען... דו זאלסט הערען דעם ויכוח!

סעריל וועגען וואס?

גבריאל... נישט וועגען ווייץ אדער קארן, ווי אונזערע בעלי=בתים ביי דער מזרח=וואנד...

סעריל וועגען מלחמה?

גבריאל נארעלע... וועגען עולם הבא!

סעריל (וויל ווייטער צוגעהן צום בעט) וועסט דערצעהלען ביי וועטשערע...

גבריאל (נישט צופריעדען) ווארט א ווײַלע! איך זאג דיר, מויל און אויערן אויפצושטעלען. בערעלע מלמד, דאס קליינטשיגע, דאס דארע... דאכט זיך א פליעג, און אז עס רעדט — פלאמט איהם א פייער אין די אויגען... און נאך איינער, עפּיס א חסיד, דאכט זיך, א פרעמדער. רעדען זיי! זאגט בערעלע פשוט, — ער איז דאך א דרדק'ער מלמד — זאגט ער, ווי ביי דיר אין טייטש=חומש שטעהט... איך הער דאך! באשר בבן, מען וועט עסען און טרינקען, נישט אזוי ווי דא; בעסער! און ווי הייסט בעסער! דו ווייסט דאך: שור=הבר... עס צוגעהט, זאגט ער, אין מויל. היינט — לויתן, מן הסתם פעטע, גרויסע שטיקער, ער איז, נעבּיך, איין אויסגעהונגערטער, בערעלע, פיהל איך, ווי ער האט א פול מויל מיט וואסער, עס צוגעהט, זאגט ער טאקי אין מויל. היינט — ווײַן! אלטער ווײַן, ער האט'ן עפּעס אויסטערליש אנגערופען, כ'קען נישט נאכזאגען, נאר משׁשת ימי בראשית, זאגט ער, און, זאגט ער, ליכטיג וועט זיין אין אלע ווינקעלעך. פון דער שכינה א שיין, א מין אבגלאנץ און אין דעם אבגלאנץ, פערשטעהסט דו מיך (האלב זינגענדיג) וועלען זיצען די צדיקים מיט גאלדענע קרוינען אויף די קעפּ און קוועלען, און הנאה האבען, ממש שמעלצען זיך פאר תענוג!

סעריל מען זאל נאר זוכה זיין, רבונו של עולם! (טרויעריג) כ'האב

נאָך אַפילו די ר׳ מאיר־בעל־נס־פּושקע נישט פול... שוין אַ האַלב יאָהר אַז זי הענגט!

גבריאל הער אָבער נאָר ווייטער! דער חסיד זאָגט אַנדערש: עס וועט זיך ווייטער פיהרען, זאָגט ער, פּונקט ווי דאָ! נאָר פערשטעהסט דו מיך, אָהן דאגות, אָהן עגמת נפש, אָהן אַ פּיצעל צער! פערשטעהסט? אַ וועלט, ווי די וועלט, נאָר אָהן אַלעס שלעכטען, כּדומה למשל: נעהם, זאָגט ער, אַ בעל עגלה, אַ שמייסער, פון וואָס האָט אַזאַ מענש הנאה? פון גוטע פערד, פון אַ גוטען וואויל־יונגערישען קנאַק מיט דער בייטש. זאָגט דער רבונו של עולם: מהיכי תיתי! און אויב ער פאָהרט נישט אין שבת אַריין, איז נישט עובר אויף צער־בעלי־חיים, נאָרט נישט אָב מיט די צעטלען, שלעפּט נישט אַרויס פון די זעק — פאָהרט ער דאָרט ווייטער! אַזוי האָט ער פון רבינ׳ס מויל געהערט, און זיין רבי האָט עס פון בעל־שם! הכּלל — פאָהרט ער! און שמירען די רעדער דאַרף ער נישט... שמן זית גיסט זיך אויף זיי. אויף די רעדער! און אַ וועג האָט ער ווי אויפ׳ן טיש... און אַ בייטש, למשל, פון עלפּענביין, אַ שטריקעל למשל פון זייד! און עס קנאַקט איבער אַלע ש״י עולמות... ממש עס דונערט! און פערד, צוויי פּאָר, דריי פּאָר, פיער אויך... ווי איינעם קומט... „נאַשפּיץ" און אין דער ברייט... און פערד — לייבען, אָדלער... עס פליהט! כּהרף עין פון איין עק וועלט צו דער צווייטער, און צוריק...

סעריל און אַזוי שטענדיג?

גבריאל אַז ער האָט הנאה דערפון! דאָס הערסט דו דאָך, איז זיין גן־עדן! און עס איז אַ יושר אויך! וואָס מען ווינשט זיך, זאָגט ער, אויף ד ע ר וועלט, האָט מען אויף י ע נ ע ר, דער רבונו של עולם גיט נאָך יעדען בעזונדער זיין תענוג... אַ בעטלער זאָגט ער, ווינשט זיך גוטע בעלי־בתים — האָט ער! שטעהען פאַר איהם אָפען אַלע טהירען... מען בעשיט איהם מיט גראָשען, ווי אַ כּלה מיט האָפּען! דאָס איז שוין מיין משל... און ער גערט און גערט... און אָט למשל, צום ביישפּיעל: אַ כּשר׳ער מלמד, וואָס ווינשט זיך אַ יין עהרליכער מלמד? גוטע תלמידים ווינשט ער זיך, פלינקע קעפּעלעך, עלוים... און דער דאָנערשטאָג זאָל איהם נישט דערעסען... די רביצין זאָל איהם נישט קראַצען אין אויער: אויף שבת און אויף שבת! האָט ער עס, קנעלט ער דאָרט ביי גאַמע־ראָדנע גבירים. האָט ער די בעסטע און שענסטע תלמידים, באַקן גיבע שעפּעלעך... פּאַשעט ער זיי מיט תורה! און עס וואַקסען פון זיי למדנים

אַרוּים, גרויסע לַמדנים, רבנים, צדיקים גרויסע... יעדען זמן לאָזט ער אַרוּים אַ גאון, און דאָס איז זײַן גן־עדן! אַ פּאָר מאָל אין יאָהר קומען צו איהם זײַנע תּלמידים צו גאַסט, דער רב, יענער רב, דער צדיק, יענער צדיק, שמעלצט ער זיך טאַקי אין זײַ, זאָגען זײַ איהם: דאָס אַלץ האָבען מיר פון אייך, רבי! וואָס?

סעריל (טרויעריג) דאָס איז נישט פאַר אונז געדאַכט.

גבריאל פון אַ טאָקער האָט ער נישט גערעדט. דערצעהלט האָט ער נאָך וועגען אַ דיין. עס איז געווען ערגיץ אין אַ שטאָדט אַ דיין, האָט ער געפּסק'עט שאלות, איז ער אָבער אַ גוטער געווען, אַ בּריליאַנט, איין אוהב ישראל. „כּשר" פלעגט ער ענטפערן מיט אַ שמחה. בײַ „טרפה" האָט ער כּמעט געוויינט, ער האָט געוואוסט, וואָס עס הייסט יודישער שאָדען, ווי שווער עס קומט עפּיס אָן! אפילו בײַ אַ ערדערן טעפעל פלעגט ער וויינען! בּפרט אַ הוהן אויף שבת; ווער שמועסט — פּסח'דיגע כּלים... האָט ער טאַקי געציטערט, אַז ער האָט געזעהן אַרייַנקומען מיט אַ שאלה! טאָמער, חס ושלום, וועט מוזען זײַן טרף! און טאָג און נאַכט האָט ער גאָט געבעטען, נישט וועגען עשירות, נישט וועגען פּרנסה אפילו, נאָר זײַן ליעבער נאָמען זאָל איהם בּעשערען סאַמע כּשר'ע שאלות! און זײַן ליעבער נאָמען האָט אויסגעהערט זײַן געבעט. זיצט ער דאָרט און פּסקעט שאלות, און קוועלט: וואָס אַ שאלה עס קומט, איז אַלץ כּשר... כּשר און כּשר! און די שמחה זײַנע איז גרויס אין לשער! נאָך יעדער שאלה געהט ער זיך אַ טענצעל איבער דער שטוב... זינגט ער פּאַר גרוים תּענוג... ווי אַ פויגעל זינגט ער!

סעריל (האַלב דערשראָקען) ווײסט, גבריאל, עפּיס אַ מין עולם הדמיון?!

גבריאל אַבי גוט! זאָל זײַן איין עולם הדמיון. און אַז אַ יוד, זאָגט ער, איז אַ בעל־צדקה, אַ מכניס־אורח... אַ יוד, וואָס גיט נישט, אַבי אָבצוקומען און נישט מיט בּזיון, נאָר טאַקי מיט אַ יודיש האַרץ, מיט אַ גוט אויג, ער האָט נחת דערפון, וואָס ער גיט... אַזאַ יוד — זאָגט ער — זיצט אויף יענער וועלט אין אַ גרויסער שטוב, אַ סאַליע מיט אָפענע טהירען אין אַלע פיער זײַטען... אויפגעפּראַלט! און אַ גאַנץ יאָהר איז בײַ איהם פורים... צי חנוכּה! און אַ געדעקטער טיש מיט אַלערליי שטראָדלען, חלות מיט זאַפערן, פיש און פליייש, און פלוימען... הייַנט משקה! און ער זיצט בײַ אָפענע זעקער געלד און טהיילט, סאַמע גאָלדענע

מטבעות טהיילט ער און רופט: עסט, רבותים, עסט און טרינקט! לחיים, לחיים! און נעהמט געלד! און דאס מויל ווערט איהם נישט מיעד פון ווינשעווען, און די האנד נישט אבגעשוואכט פון טהיילען. עס וואקסען איהם די בחות פאר פרייד, זיי בעגייען זיך איהם פון טאג צו טאג... און ארעמע לייט קומען אן און געהען אוועק, קומען און געהען... קומען קומען זיי, בלאסע, אויסגעמאטערטע, אויסגעדארטע און פער'מרה־שחורה'טע, און ארויס געהען זיי פרעהליך און לוסטיג, זינגענדיג און טאנצענדיג... און ער זיצט און קוועלט און שעפט נחת, און עס וואקסט אין איהם דערפון דאס הארץ... וואס האסט דו זיך פערטראכט, סעריל?

סעריל ב'וויים? ב'קלער: וויפיעל מען דארף ארעמע לייט, א בעל־הבית זאל האבען גן־עדן?

גבריאל א יודענע בלייבט יודענע! גיב שוין בעסער וועטשערע!

(מאבט ליכטיגער די לאמפ).

V.

וועגען א שווימער, א דאך־בעשלעגער און א פארצעלייען־מיידעלע.

(דריי טרויעריגע געשיכטען).

פאר אונזערע היימיש־געבאקענע פילאזאפען מאמריסטען, דאס הייסט פאר די אלע, וואס רעדען פיעל, און הערען אזוי ווייניג, האב איך דריי טרויעריגע געשיכטען צו דערצעהלען: וועגען אנ'אויסטערלישען שווימער אויפ'ן היימישען טייכעל, וועגען א בלעכער, בעסער געזאגט א דאך־בעשלעגער, וואס האט נישט געוואלט אראבלאזען קיין אויג פון דאך, און וועגען א שטיקעל פארצעליי, וואס מען האט ארויסגעווארפען פון א הויך פענסטער...

און ראשית דער שווימער איז אנ'אויסטערלישער שווימער געווען. א פרייד געווען צו קוקען, ווי ער מאכט מיט די הענד אויפ'ן וואסער־שפיגעל, טהיילמאל נאר מיט די פינגער פון די הענד, למשל, ביים שווימען אויפ'ן רוקען, און טהייל מאל נאר מיט די פינגער פון די פיס אליין. מאנכע פאליטישע מענשען שאקלען מיט זיי, על פי סוד. אין די שטיוועל, און דער — פראנק און פריי איבער'ן היימישען טייך, וואס פליסט שטיל און געלאסען אונטער דער קהל שטוב, מיט דער מקוה, שוהל און בית־המדרש צוזאמען, און לאזט זיך העט, העט ווייטער, פון וואנען דאס אלץ זעהט זיך ארויס, ווי שווארצע, ציטערדיגע פינטעלעך. נאר נישט וועגען די פינטעלעך געהט עס; וועגען שווימער, וועגען דעם גרויסען, אויסטערלישען שווימער פון אויבען, איבערן שפיגעל פון היימישען טייכעל, אונטערן שפיגעל פון הויכען הימעל! א פעט מענשעל איז עס געווען, און ווי בעקאנט איז פעטס לייכטער ווי וואסער, און דעריבער שווי־

מען פּעטשע אַזוי לײַכט פון אויבען, און אַז ער פּלעגט נאָך אָנגעהמען פּולע לונגען מיט לופט, פּלעגט ער בלײַבען שטיל אויסגעצויגען אויפ'ן שפּיגעל פון טײַך; אפילו מיט די פינגער פון די פיס נישט גערירט! און אַזוי שטיל, אַזוי בשלום־ושלוה'דיג, אַז פון ווײַטענס האָט זיך געדאַכט: אַ טויטער וויגט זיך שטיל איבערן וואַסער... אַ דערטרונקענער שווימט צום ברעג... נאָהנט ערשט האָט מען געזעהן, אַז ער לעבט און האָט אָפענע אויגען; אָפענע בלאָהע, האַטש נים טיפע אויגען, וואָס קוקען אַרויף, אַרויף גלײַך אין הימעל אַרײַן... און נים נאָר אויפ'ן רוקען שווימט ער! בערימט איז אויך געוועזען זײַן „קלאַפּטער": אַ האַנד נאָך אַ האַנד, אָהן געריוש, אָהן אַ שפּריץ — קוים, קוים פון אויבען דאָס וואַסער געגלעט! אָדער „פּראָש־פּראָש", געשווינד, אײַלענדיג... נאָר דאָס פּלעגט ער בענוצען בײַם אַוועק־שווימען ווײַט, ווײַט פון קהל־שטוב, פון מקוה, שוהל און בית־המדרש, צו וועלכע ער פּלעגט דערנאָך צוריק־קומען „קלאַפּטער", אויפצוזוכען זײַנע מלבושים צוריק צו קומען צו קהל...

מיט איין וואָרט: שעהן פּלעגט ער שווימען. אַ מאָל אויך ווײַט; אָבער קיינמאָל נישט טיעף! אונטערטוקען זיך, אָדער ווי מען רופט עס: „נורקיווען" איז נישט געלעגען אין זײַן נאַטור! ער האָט זיך איבערן טײַכעל ווי געגליטשט... פון אויבען, פון אויבען...

וואָס אונטען טהוט זיך, ווי עס לעבט זיך אונטען, צווישען זאַמד און שלײַם און אָהן אַ ליכטיגען שטראַהל, — דאָס האָט איהם קיינמאָל נישט אינטערעסירט... אונטען איז נישט שעהן, אפשר נאָר — צו טיעף...

אָבער בשעת ער פּלעגט אַרומשווימען פון אויבען האָט אונטען נישט גערוהט! גאָט ווייסט פון וואַנען עס איז אויפ'ן זאַמד אַ זאָמען געפאַלען, אַ לעבעדיגער זאָמען, און דערפון איז ... וואַסער־פלאַנץ אַרויס... קיין ציטרין, קיין פּאָמעראַנץ, קיין אתרוג — דאָס מוז שטעקען אין פעטער ערד און באָדען זיך אין לופט, נאָר אַ קבצנ'ישע וואַסער־פלאַנץ, וואָס איז יוצא מיט'ן גרינעם ציטריגען וואַסער־שײַן און צוּוואַקסט זיך אין דער נאַסער פינסטערקײַט פון שעה צו שעה... און וואַקסענדיג צושפּרייט זי זיך, פערוויקעלט זיך און ציטערט בײַ יעדער בעוועגונג פון שטילען וואַסער, און דאָך אַרבייט זיך עס פּאַמעליך, פּאַמעליך אַרויף אַ געמיינע, נאָר אַ פרוכטבאַר וואַסער־פלאַנץ,.. אין דער לענג און אין דער ברייט וואַקסט זי...

דערפון אָבער האָט דער אויסטערלישער שווימער נישט געוואוסט. און פון וואַנען? ער פּלעגט זיך נישט אונטערטוקען, נישט טיעפער אַראָבלאָ־

זען, האָט די וואַסער־פּלאַנץ אָהן זײַן וויסען זיך צוואָקסען און אָהן זײַן וויסען זיך געמעהרט, און אַז דער אויסטערלישער שווימער האָט פּלוצלונג אָנגעריהרט זי מיט אַ פוס, איז עס נישט צו זײַן גוטען געוועזען!

עס איז איהם פּלוצלונג אײַנגעפאַלען: „טריט וואַסער!“ ער פּרובט און געהט טריט וואַסער, און טרעפט צו דער וואַסער־פּלאַנץ און פערטשעפּעט אַ פוס אין עפּעס קאַלטעס, ווייכעס און לענגלעכעס. ער דערשרעקט זיך: פון וואַנענט? וואָס? קען ער דען נישט דעם טײַך? און שרעק איז דער ערגסטער יועץ!... ער האָט זיך אָנגעהויבען אַרויסצואַרבייטען, אַרויסצוּוויקלען זיך פון די לאַנגע, קאַלטע, ווייכע שלאַנגען, און האָט זיך אַלײן אין זיי וואָס אַ מאָל מעהר פערפּלאָנטעט... וואָס מעהר ער האָט געאַרבייט מיט'ן קערפּער, מיט הענד און פיס, וואָס מעהר ער האָט זיך געוואָרפען פאַר שרעק, מעהר פערוויקעלט האָט ער זיך אין דער אָרעמער קבצנ'ישער וואַסער־פּלאַנץ, וואָס וואַקסט פון אונטען אַרויף, און אַלץ שטאַרקער און שטאַרקער האָט עס איהם אַראָב און אַראָב געצויגען!...

אָט זעהט שוין דער הימעל נישט מעהר פון גרויסען, ווײַטען שווימער ווי אַ קאָפּ; דער שעהנער לײַב איז שוין פערשוואונדען... אָט נישט מעהר, ווי שרעקליכע, אָפען־געריסענע שווימער־אויגען... אָט שוין נישט מעהר, ווי עטליכע לענגערע האָר, וואָס קריכען איבער'ן וואַסער ווי שוואַרצע ווערעמלעך, ענדליך ווערט דאָס אויך פערשוואונדען...

אוים שווימער!

נישט בעסער האָט אויסגעפיהרט אַ געוויסער דאַך־בעשלעגער, וואָס האָט זיך, נאָך יאָהרען פון מיה און מאַטערניש, צו אַ הויך הײַזעל דערשלאָגען. ביליג האָט ער עס געקויפט און באַלד זיך גענומען דעם דאַך צו בענײַען. פאַר וואָס גראָד דעם דאַך? ווײַל דאָס קען ער, דאָס איז זײַן מלאכה, צו דעם ברויך ער קײנעמס האַנד, קײנעמס עצה נישט!

פרעמדס האָט ער פײַנד!

און אַז ער האָט בענײַעט דעם דאַך, האָט ער שוין פון איהם קײן פוס און קײן אויג נישט אַראָבגעלאָזט. עס איז און מוז בלײַבען דער רײַכסטער, דער שענסטער און דער שטאַרקסטער דאַך אין שטאָדט. וואָס אין קעלער טהוט זיך, איז נישט זײַן זאָרג; דערויף איז ער קײן מבין נישט. וואָס עס הערט זיך נאָך טיעפער, בײַם פונדאַמענט, איז נישט זײַן זאַך.

אויפ'ן דאך, אין דער העכסטער הויך, איז פאר א דאך־בעשלעגער, אזוי פריי, אזוי גוט ... און א דאך פערלאנגט אנ'אויג! ווינטער מוז ער אבקעהרען דעם שניי ... קוים עס פאלט א ביסעל שניי, ער שטעהט שוין אויבען מיט'ן בעזעם! זומער־צייט האט ער נאך מעהר צו טהון מיט'ן דאך! אט בעווייזט זיך א גרעזעל (גאט ווייסט, פון וואנען דער זאמען דערצו האט זיך גענומען) אין א שפעלטעל צווישען צוויי בלעכען — רייסט מען עס אויס ... א ניט צוואקסט זיך דער קבצן און צושפארט די בלעכען פון אויבען! אט בעווייזט זיך ערגיץ אויף א בלעך א שטיקעל שפרענקעלע, א פלעקעל א געלס, דאס איז געפעהרליך! עס הויבט אן ראסטען; און ער האט מיט זיך א קליין טעפעלע סמאלע מיט א פענזעל און פערחאפט, און פערשמירט ... א מאל בויגט זיך אויס אנ'עק פון א בלעך, פון ווינד, צי פון דער זון, עס ווערט זיך באלד איבערלעגען ווי א „פאפליניק" — געשווינד לויפט ער נאך בליי און לייט־אייזען — די בלעך ווערט זיך שוין נישט ריהרען! ...

און אזוי טאג אויף טאג, טאג אויף טאג! זאל דער הימעל זעהן, ווי ער היט אב זיין אייגען דאך און נחת האבען פון זיין גלאנץ ...

אונטען האט זיך דערווייל אויך עפיס געטהון ...

אין קעלער אריין איז וואסער געראנען. רעגען־וואסער, שניי־וואסער און אזוי פון גאס — רינשטאק וואסער ... פון דעם ווייסט קיין דאך־בע־שלעגער נישט. פונדאמענט און קעלער זענען נישט זיין פאך ... און ווען ער איז פלוצלונג געוואהר געווארען ... נישט צו זיין גוטען איז עס געוועזען!

פאמעליך, פאמעליך, האטש אהן זיין וויסען, איז דאס וואסער צו די פונדאמענטען צו, און האט זיי אונטערגעוואשען, דורכגענעצט, צווי־שען ציגעל און ציגעל זיך אריינגעדריקט און דעם גאנצען פונדאמענט צורודערט ...

אויבען שטעהט דער דאך־בעשלעגער און קלערט: ווי גלאנצט דער דאך! ווען ער האט לבנה און שטערען, וואלט ער א הימעל געוועזען! און אין דער זעלבער רגע: טראך! נאך א מאל: טראך!

צי דונערט פון ריינעם, בלאהעם הימעל?

ניין. דער ריינער, בלאהער הימעל איז רוהיג; נאר דאס הייזעל פלאצט און פאלט און בעגראבט דעם דאך־בעשלעגער אין זיך!

מיר בלייבט נאָך די דריטע, די לעצטע מעשה. אַ מאָל איז געווען אַ קאַרטאָפּעל־קינד... אין אַ הייל אין דער ערד איז עס געבוירען געוואָרען (גאָט ווייסט, פון וואַנען דער זאָמען האָט זיך דאָרט גענומען!) און דאָרט האָט עס געלעבט און געקווענקעט, געלעבט און געקווענקעט.

דער זאָמען, וואָס גאָט ווייסט, פון וואַנען ער האָט זיך גענומען, האָט נאָר אַ מוטער געהאַט. און די מוטער האָט איהם קוים מיט קאַרטאָפּעל און נישט צו דער זאַט געשפּייזט, מעהר האָט זי איהם נישט געקענט געבען, אַפילו קיין נאָמען נישט! קאַרטאָפּעל — דאָס ווייסט יעדער דאָקטאָר — פערמאָגט אין זיך ווענִיג פאָספאָר און אָהן פאָספאָר קענען זיך די ביינער רעכט נִיט ענטוויקלען, ביינער דאַרפען: פיש, פלייש און דער עיקר — מילך. די האָבען אַ סך פאָספאָר אין זיך און דערפון ווערען די ביינער געבויט. דאָס קינד וואָס האָט זעלטען אַ מאָל אַ ביסעל וואַסערדיגע מילך געזעהן, — און פלייש און פיש אין דער שענסטער שמחת־תורה־נאַכט אַפילו אין חלום נִיט געזעהן! האָט דעריבער שמאָלע שוואַכע ביינדלעך געהאַט... און ווי מאָגער און ווי דאַר עס איז נִיט געווען, ווי ווענִיג פלייש עס האָט אויף זיך נִיט געהאַט, האָבען עס די שוואַכע פיסלעך נִיט געקענט דערטראָגען, זיי האָבען זיך געבויגען אונטער דער לאַסט; ווי צוויי פיילענבויגען האָבען זיי זיך אויסגעדרעהט... און דאָס קאַרטאָפּעל־קינד האָט זיך אין דער נאַסער, פינסטערער הייל אויף אַלע פיער געראַטשעט...

טהייל מאָל האָט זיך עס אויך פון דער הייל אַרויסגעראַטשעט, בפרט אין אַ שענעם זומער־טאָג... עס האָט געבענקט אַרויס און אַרויס... און געבענקט האָט עס: נִיט צו דער זון, נִיט צו ליכט און וואַרעמקייט אָדער צו פרייער ליכט... נאָך וואָס? עס האָט געבענקט צום קאַלך! וואָס מען האָט אַלס מיסט אויפ'ן פרייען פעלד פאַר דער הייל צושפּרייט... דאָס קינדס אינסטינקט האָט איהם אונטערגעזאָגט: עס קאַלך, עס האָט איהם געיאָגט צום פאָספאָר אינ'ם קאַלך!...

און עס האָט זיך געראַטשעט אויף אַלע פיער דאָס קאַרטאָפּעל־קינד אין דער נאַסער, פינסטערער הייל, און טהייל מאָל האָט זיך עס אויך אַלע פיער אַרויסגעראַטשעט פון דער הייך, און אָהן דער מוטערס וויסען — קאַלך געלעקט... זי וואָלט עס נִיט דערלאָזט!

מיט אַ מאָל אָבער האָט זיך דעם קינדס לעבען פערבעסערט. די מוטער איז נִיט רייכער געוואָרען, האָט אויך קיין בעסערע אַרבייט נִיט

בעקומען. געשעהן איז עפּיס אין דרויסען: א שטאָדט-עושר האָט זיך, נישט ווייט פון דער הייל, א זומער-וואָהנונג, א קליין פּאַלאַצעל געבויט; — די קיך פון פּאַלאַץ איז אויסגעקומען פּונקט קעגען דער הייל; און פאַר דער קיך איז זיך א בערגעל מיסט געוואַקסען, פון טאָג צו טאָג, פון שעה צו שעה, און אין דעם בערגעל איז פאַר'ן קאַרטאָפּעל-קינד א גן-עדן, אַנ'אוצר געווען, אַנ'אוצר פון אַלערליי שירים פון רייכען טיש...

דעמאָלט האָט עס דעם קאַלך פערגעסען, און האָט זיך, ווי א וואָרעם, אין מיסט געגראַבעלט, איבערן בערגעל מיסט געצויגען און גע-שפּייזט זיך...

אויף יענער זייט פּאַלאַץ האָט זיך א גאָרטען צוואַקסען, אַ גאָרטען מיט בלומען... נאָר אַזוי ווייט האָבען דעם קאַרטאָפּעל-קינדס פיסלעך נישט געטראָגען... און: נאָך וואָס בלומען? איבער'ן קאָפּ האָט זיך א ליכטיגער, בלאָהער הימעל געצויגען; וואָס האָט עס צום הימעל? אַזוי הויך הויבט דאָס קאַרטאָפּעל-קינד דאָס אָנגעלאָפּענע קעפּעל מיט די וואָ-סעריגע אויגען נישט אויף!... אין בערגעל פאַר דער קיך האָט עס גע-גראַבעלט, גאַנץ אָפט אַפילו די הענד נישט בענוצט, און גלייך מיט'ן הונ-געריגען מויל געשלונגען...

אויפגעהויבען דעם קאָפּ האָט עס שפּעטער, שפּעטער, ערשט אין מיטען זומער, ווען עס האָט זיך שוין געהאַט אָנגעגעסען כמעט צו דער זאַט, ווען די פיסלעך האָבען זיך אַביסעל געשטאַרקט און אויסגעגלייכט...

און אויך דעמאָלט, נישט צום הימעל, נאָר צו די פענסטער פון פּאַלאַץ, פון איבער דער קיך... און דערזעהן האָט עס — ווייסע פאָרהאַנגען...

איינמאָל דאָך האָבען זיך די פאָרהאַנגען צורוקט און צווישען זיי האָט זיך עפּיס בעוויזען — א קליין, ראָזיג קינד, מיט גרויסע, גרויסע אויגען און א ווייס, מיט שטערנדלעך בעשאָטען, קליידעלע... פערציטערט איז דאָס קאַרטאָפּעל-קינד אָדער דאָס מיסט-קינד געבליבען... און האָט לאַנג, לאַנג פון פענסטער קיין אויג נישט אַראָפּגעלאָזט. נישט געקאָנט אַראָפּלאָ-זען! דער פאָרהאַנג האָט זיך צוריק פערמאַכט, און ער האָט אַליין געקוקט און געקוקט... אין די וואַסעריגע אויגען האָט אָנגעהויבען א ליכטיגער שטראַהל צו בלאָנדזיען... ביי נאַכט האָט ער וואונדערליכע, נישט פער-שטאַנענע, חלומות געהאַט; דאָס קליינע מיידעלע (עס איז א קליין מיי-דעלע געווען) איז פערשוואונדען געוואָרען, נאָר דאָס קאַרטאָפּעל-קינד האָט שוין אויפגענומען אין אָרעמען הערצעל איהר זיסע געשטאַלט. ער האָט זי

שוין נישט פערגעסען! ער האט זי פערשלאפען אין זיך, ער זעהט זי ביי טאג, ער חלום'ט פון איהר ביי־נאכט... א הייליגען סוד האט ער אין זיך איינגעשלאסען, און ער פלעגט זיך שוין ארויסרוטשען פון דער הייל נישט צוליעב דעם קאלך, אפילו נישט צוליעב שירים און מיסט, נאר צוליעב דעם פענסטער מיט די ווייסע פארהאנגען, צווישען וועלכע ער האט א מאל דאס בעסטע און דאס שענסטע געזעהן און ער האפט, און הערט נישט אויף צו האפען, נאך א מאל עס צו זעהן...

און ער האט זי דערזעהן נאך א מאל...

נאר דאס איז שוין גאר, גאר סוף זומער געווען... און אויך נישט צו זיין גוטען...

מען האט זיך פון פאלאץ ארויסגעצויגען.. צוריק אין שטאדט אריין... מען האט די פארהאנגען אראבגענומען, מען האט א פענסטער געעפענט און פלוצלונג האט א האנד אנגענומען דאס קליינע געהאפטע, גע'חלום'טע מיידעלע און פאר'ן קארטאפעל־קינד אין מיסט אריינגעשליידערט...

און דאס קליינע געהאפטע, גע'חלום'טע האט אויף א ביין געטראפען, און עס האט געפלאצט דאס געהאפטע, גע'חלום'טע פארצעליין־מיידעלע, און עס איז ארויס — א ביסעל זעגעכץ!...

און דער מוסר דערפון?

1) נעמט טיעפער!

2) קוקט אויף די פונדאמענטען און זייט וויסען, אז —

3) פארצעלייענע אידעאלען, וואס מען ווארפט פון דער הויך פאר קארטאפעל־קינדער זענען פול מיט זעגעכץ...

VI.

אפען.

ערגיץ וואו, אין אפריקא צי אמעריקא, אבער דאס איז געווים — אין א טראפישען וואלד האבען נייגיעריגע אפען געוואהנט.

אפען, וואס האבען שטודירט, נאטירליך — אויסענווייניג; קיין ליטעראטור איז נישט געווען. פאר דאס פלעגט מען פיעל, זעהר פיעל רעדען, די זון איז שוין לאנג אונטערגעגאנגען, און דער „עולם" צוזעצט זיך אויף די בוימער אין רעדלעך און מען רעדט און קנאקט ניס, קנאקט ניס און רעדט און דורכאויס איבער זעהר הויכע, טיעפע און ברייטע פילאזאפישע פראגען.

איינער שטעלט א פראגע, דער צווייטער ענטפערט, א דריטער פאלט ארײן אין די רעד. דער פארזיצענדער קלינגט — איך מיין: קלאפט מיט'ן ווײדעל אן א טרוקענער צווייג, — עס נעמט זיי קיין שלאף נישט, און מען זיצט אזוי לאנג, ביז די זאך ווערט ווירקליך און אין גאנצען קלאר, דעמאלט נעמט מען א קוויטעל און מען קלעבט אויף אויף דער זאך, און מען שרייבט אויף אויפ'ן קוויטעל: אזוי און אזוי הייסט די זאך, דאס און דאס איז זי. און דערגלייבען און פון די קוויטלעך וועט אמאל ווערען א ליטעראטור... איך וועניגסטענס, צווייפעל נישט דערינען.

איינמאל האט איין אף געשטעלט די פראגע:

— וואס איז אזוינס א מענש?

דער „עולם" ווערט פערבליפט! עס האט זיך זיי געדאכט, אז מען האט זיי אומגעריכט און מיט אמאל אין א פינסטערן אבגרונד אריינגעווארפען...

דא איז שוין א פינסטערניש, דא וועט מען שוין הענד און פיס צובערעכען...

און עס ווערט איין אונרוהיג געקלעטעריי און געשפרינגעריי אויף און איבער די צווייגען, מען הענגט זיך אויף די עקען מיט'ן קאפ אראב, שפרינגט אויף צוריק מיט אפענע מיילער, פון וועלכע עס קומט דאך קיין רעכט ווארט נישט ארויס. — אז מען האט קיין מענשען נישט געזעהן.

און אז עס ווערט שפעט, זעהר שפעט, די שטערען הויבען זיך אן צו בלייבען און די ווייבער רופען אין נעסט אריין ארויסשטעלענדיג

פּים און נײגעל — קלינגט דער פּאָרװיצענדער מיט'ן עק און ערקלערט:

די פראַגע װערט אָבגעלעגט ביז עס װעט ענטלויפען אַנ'אַף פון אַ טהיר־גאָרטען אין פּאַריז, בערלין, װיען צי ניו־יאָרק און װעט זאָגען...

און זײן ליעבער נאָמען האָט געהאָלפען: אַנ'ענטלאָפענער האָט זיך בעװיזען, — זאָג, ברודער, װאָס איז אַזױנס מענש?

בלאָזט ער זיך אָן:

מענשען קען ער, פיעל; זעהר פיעל מענשען געזעהן!

נישט אַלע טראָגען ביקסען און שיעסען אין װעלדער, װי מען זאָגט אין װאַלד, נישט אַלע אפילו זענען מחדש די לבנה און גיבען זיך דערבײ „שלום עליכם". פערשידען: טהײל האָבען פיעל װײבער, טהײל שטאַרבען אין לײבצװועקלעך — אָבער נישט דאָס בעצײכענט, נישט יענץ!

מען קען זיך זאָגאַר פיהלען אַלס מענש און קײן מענש נישט זײן... אַז מען האָט נישט אַלע אַטריבוטען װאָס מען דאַרף, איז שלעכט!

דאָס איז אָבער פעסטגעשטעלט: אַז אַזױנער, װאָס געהט אויף צװײ פּיס (דאָס איז אָבער דאָס מינדסטע) און טראָגט װינטער אַ שאָפּען־פּעלץ (דאָס איז שוין עפּיס!) און זומער — ציטוציאַ, און װאָהנט שעהן, און עסט גוט, און טרינקט נאָך בעסער, אַהאַ! שאַמפּאַניער הײסט דאָס געטראַנק! אַזױנעם רופט מען: מענש! מען זאָגט: ער איז אַ מענש! בפרט אַז מען האָט דיענער, קאָטש און פערד...

— אַה! װערט אַ פרעהדיג געברום פון אַלע זײטען.

דער ענטלאָפענער אַף גיט צו:

און אַ בעװײז: האָט װער נישט װאָס צו פרעסען, זײן חרפה צו פערדעקען און װאו דעם קאָפּ אַנידער צו לעגען, קומט דער פּאָליצײ־מאַן װאַרפט איהם אין פנים אַרײן: אונמענש! כאַפּט איהם בײ'ם קראַגען און פיהרט איהם ערגיץ אַװעק... ער דאַרף צװישען מענשען זיך נישט װײזען... אַזױנעם בעהאַלט מען ערגיץ, װי גענז, אין אַ שטײג...

און נאָך אַ מאָל — אַה!

דערנאָך האָט מען די פראַגע געשטעלט: װאָס איז אַזױנס נאַציאָן? האָט זיך אָבער אויסגעװיזען אַז ערשטענס איז צו שפּעט, צװײטענס די קעפּ שוין צופיעל צושרױפט און דריטענס, אַז יעדערער קען זיך דערויף ענטפערן, געשטיצט אויף דער געגעבענער בעצײכנונג פון „מענש" —

VII.

א ביסעל נאטור־געשיכטע.

(א סצענע).

פערזאנען: לעהרער און שילער.

לעהרער (אין מיטען פארטראג): אלזא לעבט דער מוילווארף אונטער דער ערד. זיינע נאהנטע קרובים, ווי מיר האבען געזעהן, לעבען אויף דער ערד, עטהעמען פראנק און פריי אין דער לופט, ער לעבט זיין געוועהנליך לעבען אין דער ערד. טהיילמאל, — טרעפען טרעפט זיך עס אמאל זומער־צייט ביי נאכט, — פערבענקט ער זיך צום פרייען לעבען אויף דער ערד, און ער קומט ארויס שפאצירען. ביי טאג ווען די זון שיינט, טהוט ער עס נישט. עס זעהט אבער אויס, אז אפילו דאס שוואכע ליכט פון די לבנה און שטערען ביי נאכט שמעקט איהם שוין אויך ניט גוט, ווארום זיין שפאציער אויף דער ערד דויערט נישט לאנג, און אפשר האט ער אויף דער ערד שונאים אסך און ער אנטלויפט פאר זיי, און בעהאלט זיך צוריק אין דער פינסטערניש...

שילער: וואו, אייגענטליך, געפינט ער זיך?

לעהרער: ביי אונז — אומעטום. ער בעוואהנט לאנקעס, פעלדער, וועלדער, נאטירליך — נישט פון אויבען. אויבען לעבען אנדערע, ער לעבט אונטער די לאנקעס, אונטער די פעלדער און וועלדער... פאר א נויט, אז ער בעגעגענט אונטער דער ערד א וואסער, און אפילו אויף דער ערד, אז ער לאזט זיך ארויס אין א זומער־נאכט שפאצירען —

שווימט ער. אַז מען דאַרף, קען ער שווימען אויך... פון אויסזעהן איז ער גאָר „קיין מעשה ניט“ — אָהן אַ האַלז, קײַלעכדיג־לענגליך; גרויסע, ברייטע פּיס צום גראָבען אין דער ערד. טראָגען טראָגט ער זיך פיין: אַ קורץ־העריג זײַדען פּעלצעל, אַ נאָז האָט ער אויך אַ פײַנע: דערפּיהלט אַלץ פון דער ווייטען, אויך אַ גוט אויער: הערט, וואָס אַרום טהוט זיך. אין אַ קינסטלער איז ער: גראָבט אויסטערליש פײַנע קאַנאַלען אונטער דער ערד; אַ וואָהנונג און אַ פעסטונג צוזאַמען!

דערפאַר האָט ער זעהר שעהנע אויגען. שוואַרצע, ברענענדיגע, נאָר קליינע ווי מאָן־קערנדלעך. און ער קען זיי שטענדיג אַרײַנציהען צוריק אַזוי, אַז זיי ווערען אין גאַנצען פערשוואונדען אין דעם פײַן בעל־בתי׳שען פּעלצעל. אַ צײַט־לאַנג האָט מען דעריבער געמיינט, אַז ער האָט גאָר קיין אויגען נישט! אַז ער זעהט נישט; עס האָט זיך אָבער אויסגעוויזען, אַז דאָס איז פאַלש... אַז ער בעהאַלט נאָר די אויגען, ווײַל כל־זמן ער לעבט אונטער דער ערד, קען ער זיי נישט בענוצען... אונטער דער ערד איז נאַטירליך פינסטער... און אפשר לאָזט ער זיך דעריבער אַפּטמאָל אַרויס אויף אַ שפּאַציר איבער דער ערד, ער זאָל קענען חאָטש אויף אַ ווײַלע די אויגען בענוצען! ז׳ניט וואָלט ער זיי אין גאַנצען פערלאָרען!

שילער: ווי אַזוי?

לעהרער: עס איז שוין אַזאַ געזעץ אין דער נאַטור! דאָס געזעץ זאָגט: אַלץ, וואָס נוצט נישט, וואָס אַרבייט נישט, געהט פערלאָרען, ווערט פערניכטעט; אַלץ וואָס לעבט, מוז אַרבייטען, און אויב עס אַרבײַט, ווערט עס געשפּייזט. די וואָרעמע חיות מיט רויטען בלוט (און צו זיי געהערט דער מוילוואָרף אויך) האָבען אַ האַרץ, וואָס שפּײַזט אַלע גליעדער מיט בלוט, עס שלאָגט אַרײַן דאָס בלוט אין אַלע ווינקעלעך, אין אַלע קעמערלעך פון גוף און דערנעהרט זיי דערמיט. אַז מען וויל, צום בײַשפּיעל, פרײַ ווערען פון אַ וואָרצעל אויפ׳ן לײַב, בינדט מען איהם שטאַרק אַרום מיט אַ דינעם זײַדענעם פאָדעם; אויף אַזאַ אופן האַקט מען איהם איבער דעם צופלוס פון בלוט, ווערט ער נישט געשפּײַזט, קען ער נישט לעבען. אויסגעהונגערט, ווערט ער איינגעשרומפּען, אויסגעדאַרט, שטאַרבט ער און פאַלט אַראָב, ווי אַ געשטאָרבען בלאַט פון בוים. דאָס האַרץ זאָגט טאַקי: „כאכילתכם כך עבודתכם“! דאָס הייסט: אַזוי ווי איהר עסט, אַזוי מוזט איהר אַרבייטען! און, ווירקליך, אַ גליעד, וואָס אַרבייט נישט — פערגעהט.

עָס טרעָפט, אַז מעָן מוז אַ קראַנקעָן פעָרבּינדעָן אַ פעָרוואונדעָטעָ האַנד, אָדעָר אַ פוס, זיי זאָלעָן זיך רוהיג אויסהיילעָן. די פעָרבּונדעָנעָ האַנד אָדעָר דעָר פוס אַרבּייטעָן נישט און בּעָוועָגעָן זיך נישט אַ צייט, און דערנאָך, אַז מעָן נעָמט אַראָבּ די בּינדעָ, זעָהט מעָן זיי אויסגעָדאַרט, פיעל מאָגעָרעָר, ווי די צווייטעָ האַנד אָדעָר דעָר צווייטעָר פוס...

שילעָר: און בּיים מח?

לעָהרעָר: בּיים מאַרך איז אויך דאָס זעָלבּעָ. מעָנשעָן, וואָס מעָן האַלט לאַנג פעָרשפאַרט אַליין אין דעָר פינסטעָר, פעָרליערעָן דעָם מעָנש־ליכעָן פעָרשטאַנד, די פעָהיגקייט צו דעָנקעָן... דאָס זעָלבּעָ איז אויך מיט אויגעָן. מאַסעָן בּעָשעָפעָנישעָן, וואָס לעָבּעָן שוין לאַנג אין דעָר פינסטעָר אונטעָר דעָר עָרד, האָבּעָן שוין גאָר קיין צייכעָן פון אויגעָן נישט...

די אָבּעָר האָבּעָן שוין געָמוזט גאָר אין גאַנצעָן אָן ליכט פעָרגעָסעָן. עָס חלומט זיי שוין נישט פון ליכט; זיי בּעָנקעָן שוין נישט דעָרצו...

שילעָר: און די, וואָס פעָרגעָסעָן נישט און בּעָנקעָן?

לעָהרעָר: די טהועָן זיך אַנ׳עצה. דעָר מוילוואָרף חאַפט זיך פון צייט צו צייט אַרויס אויף דעָר ליכטיגעָר שיין... די זון וואָלט איהם שוין וועה געָטהון, בּעָגניגט עָר זיך מיט לבנה און שטעָרעָן... אַנדעָרעָ — — —

שילעָר: וואָס טהועָן אַנדעָרעָ?

לעָהרעָר: טיעף אין וואַסעָר איז אויך פינסטעָר. דורך די עָר־שטעָ עָטליכעָ קלאַפטעָר זעָהט זיך נאָר אַ גרינליכעָר שיין, אַ ציטעָריגעָר, צוואָרפעָנעָר, וואָס טיעפעָר איז אַלץ פינסטעָרעָר און פינסטעָרעָר. און די ימים זעָנעָן טיעף, זעָהר טיעף. אין דעָם דייטשעָן ים האָט מעָן געָ־פונעָן טיעפעָ עָרטעָר בּיז 5 הונדעָרט מעָטעָר, אין מיטעָללעָנדישעָן ים — בּיז 4200 מעָטעָר, אין אַטלאַנטישעָן אָקעָאַן האָט מעָן אויסגעָמאָסטעָן טיע־פעָנישעָן בּיז 7 טויזעָנד, און אין שטילעָן אָקעָאַן — בּיז 8513 מעָטעָר... מעָן זאָל אַהין אַריינלאָזעָן אַ הימאַלאַישעָן בּאַרג, וואָלט עָר קוים אַרויסגעָ־שטאַרט מיט׳ן שפיץ... ווי פינסטעָר מוז דאָרט זיין אויפ׳ן גרונד! און דאָך לעָבּעָן דאָרט פעָרשיעדעָנעָ אונגעָהויעָרעָ בּעָשעָפעָנישעָן, ווי צום בּיישפיעל דעָר פאַפוגיי־פיש, און זיי זעָהעָן!

שילעָר: ווי אַזוי?

לעָהרעָר: זיי שאַפעָן זיך זייעָר אייגעָן ליכט. ווי אַזוי לייכט

י. ל. פרץ.

אגליה־וואָרעם אין דער פינסטער? ער גיט פון זיך אַרויס ליכט, און יענע פיש האָבען אַזוינע אויגען, וואָס שטראַהלען פון זיך ליכט אַרויס, און זעהען ביים אייגענעם ליכט...

שילער: אַלע?

לעהרער: ניין! פאַרהאַן אַזוינע, וואָס האָבען אַן ליכט פערגעסען און די האָבען די אויגען פערלאָרען!... כדי צו בעשאַפען זיך אייגען ליכט מוז מען בענקען נאָך ליכט! —